

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

LIFE TWO

Да научим от религиите как да водим интеркултурен диалог чрез дейности в общността

Learning
Interculturality
From Religion 2

WP1 Подготовка за надграждане

D1.7 Доклад за планираното надграждане

Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на тази публикация не представлява одобрение на съдържанието ѝ, отразяващо възгледите на нейните автори. Комисията не може да носи отговорност за каквото и да е използване на съдържанието се в нея информация.

Съдържание

1. Къде започна всичко: опитът на проекта LIFE.....	3
1.1 Резултати от проекта LIFE	4
1.2 Анализ и оценка на резултатите за целите на надграждането.....	5
2. Моделът PD&P: надграждане на методологията за нуждите на средното образование.....	7
2.1 Педагогически импликации на модела в сферата на основното образование.....	7
2.2 Принципи на модела, които да бъдат взети предвид за целите на надграждането	8
2.3 Водещата роля на обучението чрез проучване за LIFE TWO подхода към религиозното образование	10
2.4 Ролята на религиозното образование в средните училища срещу радикализацията, популизма и езика на омразата.....	14
2.5 Значимостта на ролевите модели	15
3. Заключителни бележки	17

*‘Културното многообразие е нещо, на което трябва да се наслаждаваме. Не е проблем.
Проблемът е невежеството. Именно невежеството осигурява гориво за страха,
предразсъдъците и омразата. ‘*

Тери Дейвис, бивш генерален секретар на Съвета на Европа.

1. Къде започна всичко: опитът на проекта LIFE

Пионерският опит на проекта LIFE беше свързан с използването на специфични методологически инструменти, целящи да подпомогнат началните учители по религиозно образование и като цяло учителите по хуманитарни дисциплини в разработването на привлекателна и съвременна учебна среда, в която религията привнася добавена стойност за насърчаване на толерантността и предотвратяване на радикализацията. В този смисъл всички предприети действия са насочени към подобряване на образованието за постигане на религиозен плурализъм.

Проектът беше фокусиран върху иновативен педагогически протокол, основаващ се на участието - **LIFE Педагогически дидактически модел и модел на участие (PD&P Model)**, чиято цел беше да се осигури преди всичко правото на децата да бъдат напълно интегрирани чрез адекватна межкултурна и междурелигиозна медиация. Прилагането и изпитването на модела предостави на учителите нови методически умения за разработване на иновативен педагогически подход към религиозното образование. Моделът LIFE, бидейки модел на участие, постига тази цел чрез широка експериментална фаза и множество срещи с учители и други заинтересовани страни. Процесът имаше за цел разработването на образователна методология, базирана на **IBL (Inquiry-based Learning)**, “обучение чрез проучване“, който обикновено намира приложение при изучаването на природни науки. Консорциумът осъществи детайлно проучване, за да придобие най-широк спектър от компетенции, необходими за постигане на всички цели на проекта. Прилагането на IBL в сферата на религиозните изследвания може да се счита за новаторски опит в рамките на педагогическите науки на ниво ЕС. Всеки член на мрежата поддържаше активни връзки с местните образователни власти, а социалните институции имаха за задача

да ангажират религиозни организации с програма за социално и културно включване.

1.1 Резултати от проекта LIFE

Включването на учители с различна религиозна и културна принадлежност придаде на проекта много интересна и оживена атмосфера на сътрудничество и взаимно разбирателство. По-специално, учители с различно вероизповедание - католическо, православно и мюсюлманско - се обединиха в създаването и пилотирането на LIFE модела в коренно различни културни, образователни и институционални среди.

По-конкретно, дейностите по изпълнение на проекта бяха следните:

- **изследователска фаза**, целяща да осигури задълбочен анализ на методиките за религиозно образование в участващите държави и анализ на нуждите на заинтересованите страни по отношение религиозния плурализъм в училищата;
- разработването на **“модел на участие”**, основан на **IBL**: този иновативен модел разглежда участието по два начина: 1. работни срещи с включване на експерти, директори и учители в процеса на разработване на педагогически и дидактически модел, съобразен с религиозния плурализъм в Европа (**PD&P Model**) и 2. експериментални работилници с деца с цел разкриване тяхното възприятие за културна идентичност и многообразие в Европа. В рамките на модела децата стават педагози и дават своя принос за неформалното образование на други деца, като по този начин изпълняват ролята на равнопоставени партньори;
- В рамките на проекта се състояха **две обучения** в Италия и Гърция, които дадоха възможност на учителите и фасилитаторите да придобият нови умения, свързани с подхода към мултикултурализма в мултирелигиозна среда, както и да обсъдят с европейските си колеги трудностите и предизвикателствата, които срещат при преподаване и изучаване на религия в мултикултурна ситуация. Тези срещи послужиха като междукulturни, транснационални лаборатории за иновации в религиозното образование. Следвайки идеята, че моделът на участието се нуждае от непрекъснато взаимодействие, за да се гарантира включването на учители с различен институционален и културен произход, двете обучения по проекта LIFE осигуриха възможност за директно усвояване на метода. Проект, основан на идеята за „духовни срещи“ на култури и идеи, изисква специфична диалогичност за засилване на въздействието на методологията. Срещите и прекарването на общото време в подобно диалогично пространство също беше стратегически важно за създаването на бъдещи професионални и лични връзки, които да гарантират устойчивостта на проекта.

- **пилотиране в 11 европейски начални училища** в страните-партньори и експериментално прилагане на PD&P модела в клас с повече от 1000 ученици. Експерименталната фаза беше проведена от участниците в двете срещи, които приложиха на практика в класната стая техниките за фасилитиране, разработени и включени в PD&P модела;
- разработване на **Наръчник и е-книга за приложение на PD&P модела в началните училища**;
- разработване на интерактивен уеб-сайт, чрез който цялата информация, материали и инструменти бяха достъпни и за тези учители, които не бяха пряко включени в проекта.

Моделът LIFE разшири възможността личните компетенции и междучовешките отношения да се разглеждат в специфичния контекст на духовното и културното измерение. Мерките, необходими за създаване на мултикултурно пространство, целят да насърчат учениците да вземат активно участие в процеса на изграждането му. Проектният педагогически модел предостави на учителите съдържанието и методологическите умения, с помощта на които да разработят иновативен метод за религиозно обучение. За цялото времетраене на проекта учителите бяха подпомагани в преодоляването на трудностите и различията, за да станат в своите класове фасилитатори на процеса на критично изследване, в който децата имат свободата и задачата да изразят своите нужди, своята визия за света и своите стремежи във връзка с религиозния плурализъм.

1.2 Анализ и оценка на резултатите за целите на надграждането

От самото си начало екипът на LIFE имаше за цел да насърчи използването на резултатите от своята работа в други училища и организации извън консорциума. Партньорите се обърнаха към политиците и институциите, за да популяризират резултатите от проекта. Мултиплициращите събития и участието на преките таргетни групи, ученици и учители, дадоха възможност на общността да види и да се увери в ползите от проекта. Уебсайтът/образователната платформа е инструмент за споделяне и разпространение на основните резултати от проекта и предоставя достъп до цялата необходима информация, от която потребителите биха могли да се интересуват.

Методологията, залегнала в основата на създаването на съдържание, беше поместена в два раздела: методи за работа с учители и методи за работа с ученици.

За всеки от методите са разработени конкретни техники и те са добре описани в Ръководството на LIFE, така че да могат лесно да бъдат адаптирани и приложени в други контексти и училища. Процесът на разработка на дейностите, включващ не само изследователите, но и директните потребители на проекта „на първа линия“, се основава на методологията за съвместно създаване и участие.

LIFE TWO представлява важна възможност за популяризиране и прилагане на водещите принципи, заложили и развити в проекта LIFE, в съвсем различния контекст на средното образование. В същото време предоставя голям шанс да се работи по такъв актуален въпрос, свързан с ролята на религиозното образование в сферата на мултикултурализма и интеграцията, което означава на първо място да се гарантира правото на учениците да бъдат напълно интегрирани чрез адекватно межкултурно и междурелигиозно посредничество. Този въпрос е още по-релевантен в конкретния исторически момент – усложнен от избухването на пандемията на COVID-19 и отражението ѝ върху културните и междуличностни отношения – в който връзката между миграцията и насилствения екстремизъм в засилена и се наблюдават все повече прояви на дискриминация, изключване и реч на омразата.

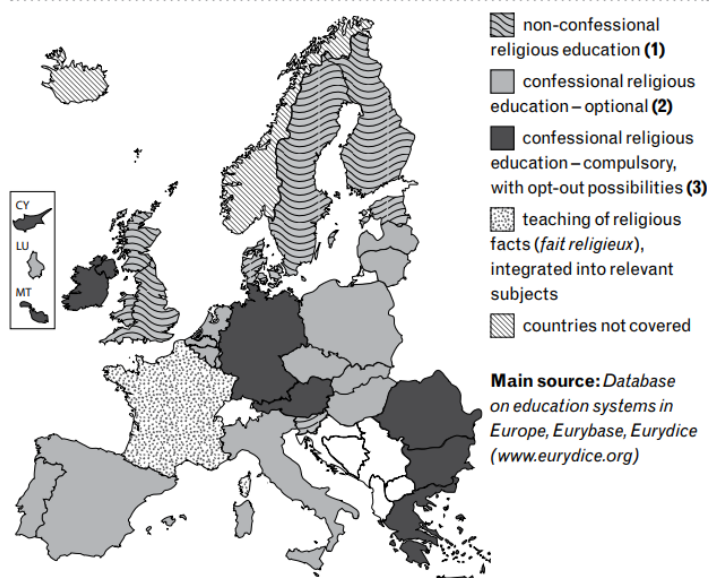
Настоящата цел е в рамките на проекта LIFE TWO да се транспонира, адаптира и надгради методологията, прилагана преди това в началните училища, на различно образователно ниво - средни училища - включвайки следните принципи:

- преподаване с цел придобиване на познания и насърчаване на разбирането;
- да не популяризира определен религиозен или нерелигиозен възглед;
- изключване на собствените възгледи и нагласи от образователния процес;
- проявяване на емпатия към хората, изповядващи различна религия или начин на живот;
- разграничаване между прояви на разбиране и осъждане.

Като отправна точка показаната по-долу карта предоставя общ преглед на 28-те държави-членки на ЕС: в повечето европейски страни (с изключение на Франция) има конкретни учебни дисциплини, посветени на религията. Когато религиозното образование е конфесионално, както е случаят в мнозинството държави, то в повечето случаи е незадължително (а когато е задължително, е предвидена възможност за отказ). Интересно е да се отбележи, че неконфесионално религиозно образование се среща приоритетно в северните протестантски държави. Тази категоризация обаче е условна поради голямото разнообразие от ситуации,

контексти и похвати, открити в различните страни и понякога в рамките на една държава (напр. Холандия).

Teaching about religions in the European Union (compulsory education), 2009

Международните организации, включително Съвета на Европа, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) и ООН, бяха много активни в популяризирането и разработването на проекти и политически препоръки за това как държавите-членки да прилагат гражданското и межкултурното образование в училищата. Според тези организации обучението по „религиозни и нерелигиозни убеждения“ трябва да бъде централен елемент от това образование, за да се насърчи **социалната кохезия, толерантността към различията и зачитането на правата на човека** (Съвет на Европа, 2002, 2008а, 2008б; ОССЕ, 2007; ООН, 2006).

2. Моделът PD&P: Надграждане на методологията за нуждите на средното образование

2.1 Педагогически импликации на модела в сферата на основното образование

Моделът, разработен в рамките на проекта LIFE, се основава на теория, известна като **конструктивизъм**, новаторска философия за познаване, учене и придаване на значение на света и феномените, свързани с него. Най-общо казано

конструктивистките похвати и учебни стратегии разглеждат позицията на учениците в учебния процес: поставянето им в централна позиция позволява по-голямо взаимодействие със съответната им среда. Не е мястото тук да изследваме и анализираме семантичното значение на понятието „конструктивизъм“ и неговите отражения в образованието. За да се запознаете с теорията и нейното влияние в сферата на образованието, моля обърнете внимание на цитираните източници. Практическото приложение на модела се основава на идеята, че знанието е крайната цел на едно лично и общностно изследване, насочено към *„генериране на знания и смисъл от опита“* (Facets of Systems Science, George Klir, 1932). Според много автори конструктивизмът е теория на познанието с корени във философията, психологията и кибернетиката. Тя се основава на два основни принципа:

- Знанията не се придобиват пасивно, а активно се изграждат от учащите и в този процес преподавателите имат ролята на фасилитатори;
- Познанието е адаптивно умение и служи за организиране на света, така, както се преживява от обучаемия, а не непременно за откриване на онтологичната реалност.

Моделът възнамеряваше да възобнови и актуализира **идеята на Монтесори за ученето като изследване и откриване, което се нуждае от специфична учебна среда**. Като се има предвид, че конструктивизмът се фокусира върху способността на учащите да решават реални проблеми, той не само насърчава обучаемия да стигне до уникално решение, но и обръща голямо внимание на процеса на достигане до решението. По този начин проблемите, свързани с основните въпроси на човечеството, трябва да се разглеждат като „проблеми от реалния живот“, тъй като са свързани с положението на хората в света: проблемно-ориентираните дейности са контекстуални, релевантни и представляват голям интерес за учащите. Те могат сами да идентифицират проблем или учителят може да конструира проблем за тях. Според мнението на много автори, **конструктивистката идея за учене отчита вече наличните знания**. Това означава, че фасилитаторът използва уменията си за насърчаване и задълбочаване на дебата, а знанията са резултат от изследване. Ако вече наличните знания са неверни от научна гледна точка, повторният анализ на информацията и дефинирането на нови гледни точки е задача на обучаемия. Един от авторите на теорията, която се определя като „радикален конструктивизъм“, силно повлиян от теориите на Жан Пиаже, предлага да се скъса с конвенцията, като се разработи теория на знанието, в която самото знание не отразява обективна, онтологична реалност, а единствено подредбата и организацията на света, такъв, какъвто го преживява индивидът (von Glaserfeld, 1984, стр. 24).

2.2 Принципи на модела, които трябва да бъдат взети предвид за целите на надграждането

- **Конструктивизъм:** теория, основана на наблюдение и изследване на това как хората учат. Там се казва, че хората изграждат собственото си разбиране и познание за света чрез преживяване и размишление върху преживяванията. Хората са активни създатели на собственото си познание. За да могат да изпълнят тази роля, те трябва да задават въпроси, да изследват и оценяват това, което знаем.

Преподавателска практика: да бъдат насърчавани учениците да използват активни техники (експерименти, решаване на реални проблеми), за да натрупат повече знания и след това да анализират и обсъждат това, което правят и как разбирането им се променя. Учителят трябва да се увери, че разбира подлежащите убеждения на учениците си и да насочва работата така, че учениците да ги изследват и след това да надграждат върху тях.

- **Колаборативно учене:** метод на преподаване и учене, при който учениците се обединяват, за да изследват значим въпрос или да създадат смислен проект. Група ученици, обсъждащи лекция, или ученици от различни училища, работещи заедно по Интернет по споделена задача, са примери за възможно колаборативно учене.
- **Кооперативното учене** е специфичен вид колаборативно учене, при което учениците работят заедно в малки групи върху структурирана дейност. Те са индивидуално отговорни за работата си, но се оценява и работата на групата като цяло. Кооперативните групи работят лице в лице и се учат да работят в екип. В малки групи учениците могат да споделят силните, но и да развиват по-слабите си умения. Те развиват своите умения за общуване, научават се да се справят с конфликти. Когато кооперативните групи се ръководят от ясни цели, учениците участват в множество дейности, които подобряват в дълбочина разбирането им за изследваните теми. Три неща са необходими за създаване на кооперативна учебна среда:
  - Учениците трябва да се чувстват в безопасност, но и поставени пред предизвикателство;
  - Групите трябва да са достатъчно малки, за да може всеки да даде своя принос;
  - Задачата, върху която учениците работят заедно, трябва да бъде ясно дефинирана.

Представените тук кооперативни и колаборативни образователни техники следва да помогнат учителите. Също така при колаборативно учене малките групи осигуряват място, където:

- учениците вземат активно участие;
- учителите понякога стават ученици, а учениците понякога преподават;
- всеки член заслужава и получава уважение;
- проектите и изследваните въпроси вълнуват и предизвикват учениците ;
- многообразието се оценява положително и всеки принос получава признание;
- учениците усвояват умения за разрешаване на конфликти, когато възникнат такива;
- членовете черпят от своите досегашни опит и знания;
- целите са ясно идентифицирани и се използват като ориентир;
- предоставят се инструменти и поощри средства за проучванията като достъп до интернет и др.;
- учениците са ангажирани със собственото си учене.

За целите на надграждането на методологията на PD&P модела, прилаган преди това в началните училища в рамките на проекта LIFE, централен елемент на метода LIFE TWO - основан на концепцията за **учене от религията** - учениците трябва да се научат как да използват теоретични и методологични похвати и терминология, свързани с академичното изучаване на религията/религиите. По този начин изучаването на религия може да допринесе за развитието на умения, като способността да се **описват, анализират и контекстуализират първични и вторични източници на информация**. Учениците също така трябва да се научат да систематизират, категоризират и сравняват различни аспекти на религиите (т.е. митове, ритуали, авторитет и т.н.). Когато учениците са готови, обучението може да включва и теоретични и аналитични похвати за дискусия на ролята на религията/религиите в **обществените промени, проблемите на малцинствата, дискурси за идентичността, етиката, политиката, конфликтите и идеологиите**. Друго ключово умение е способността да се идентифицират и сравняват вътрешни и външни източници на информация и да се анализират критично. Тези умения могат да допринесат за способността на учениците да анализират и обсъждат всички религии и свързаните с религията въпроси от методологически агностична и

¹ дистанцирана перспектива, независимо от техните собствени религиозни, антирелигиозни или нерелигиозни възгледи (Alberts, 2017, стр. 181). Необходимо е да се подчертае, че когато учениците използват теоретични и методологически похвати свързани с изучаването на религия/религии, те сами ще произвеждат знания, а не просто ще изучават религиозни теми.

Не на последно място от образователна и педагогическа гледна точка друг важен аспект на процеса на надграждане представлява засилване на способността да се интегрира многообразието от религии, вярвания и убеждения, които съществуват в обществото. Навлизането на религиозния плурализъм в образованието е от ключово значение за постигане на **гражданско самосъзнание и социална кохезия**, засилване на ценностите, свързани с межкултурното образование и правата на човека, тъй като религиозното образование трябва да има за цел натрупването на знания и изграждането на разбиране, но също така и **придобиване на социални и граждански компетенции**.

2.3 Водещата роля на обучението чрез проучване за LIFE TWO подхода към религиозното обучение

Както бе споменато в глава 1, целият педагогически процес, реализиран в рамките на проекта LIFE, се основава на изграждането на образователен опит, базиран на **IBL (Inquiry-based Learning)** методиката (“обучение чрез проучване”), която обикновено се прилага за изучаване на природни науки: поэтапен комплексен изследователски процес, целящ разгръщане на най-широк спектър от компетенции, необходими за постигане на всички цели на проекта.

В съответствие с това схващане LIFE TWO възнамерява да постави силен акцент върху IBL като основен педагогически инструмент на религиозното образование в средните училища, особено по отношение на **критичното мислене и ученето**. Религията и критичното мислене могат да се разглеждат като несъвместими, тъй като често религиите твърдят, че съдържат някаква доза абсолютна истина – идея, на която критичните теоретици се противопоставят; отделните религии обикновено не преподават алтернативни възгледи, които са предпоставка за упражняване на критично мислене; а в критическата теория истината се състои от „предпоставки“, които всички страни приемат“¹; накрая, някои автори като теоретика Одунтан

---

¹ Duck-Joo Kwak, “Re-Conceptualizing Critical Thinking for Moral Education in Culturally Plural Societies,” *Educational Philosophy and Theory* 39, no. 4 (August 2007): 464.

²Явоний свеждат аргумента до факта, че религиозните твърдения за истината „са емпирично непроверени, неподлежащи на проверка или фалшификация на метафизични истини“².

Едно от обясненията за различията в мненията относно

мястото на критичното мислене в религиозното образование може да бъде, че не съществува консистентна дефиниция за критично мислене, концепция, която да се простира в няколко области на изследване. Например, областта на философията има своя собствена нюансирана дефиниция на критичното мислене, както и областта на психологията.

Критичните теоретици Майкъл Скрийвън и Ричард Пол се стремят да обединят в една дефиниция множеството различни дефиниции за критично мислене: „Критичното мислене е интелектуално дисциплиниран процес на активно и умело осмисляне, прилагане, анализ, синтез и/или оценка на информация, събрана или генерирана посредством наблюдение, опит, размисъл, разсъждение или комуникация, като указание за вяра и действия. В идеалната си форма той се основава на универсални интелектуални ценности, които надхвърлят разделителните линии между дисциплините: яснота, точност, прецизност, последователност, уместност, солидни доказателства, основателни причини, дълбочина, широта и справедливост.“³

Имайки предвид тази по-широка дефиниция, LIFE TWO изхожда от съображението, че методологията на IBL е прилагана и в други области на знанието. По-специално, една от тези области е физиката, но също така химията, биологията, електротехниката и когнитивната неврология или дори археологията. Много полезен модел на IBL, наречен 5E, беше въведен посредством изследването „Проучване на учебната програма за биологични науки“ (Biological Science Curriculum Study, BSCS), от екип, ръководен от Роджър Байби. Петте стъпки са:

- (1) **Анжажирание**(Engagement): възбуждане и стимулиране на любопитството на ученика
- (2) **Изследване** (Exploration): експериментиране за задоволяване на любопитството

---

^{2 2} Oduntan Jawoniyi, “Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child’s Right to an Open Future,” Religion and Education 39, no. 1 (January 2015): 46.

² Michael Scriven and Richard Paul, quoted in “Defining Critical Thinking,” Foundation for Critical Thinking, <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>.

- (3) **Обяснение** (Explanation): демонстриране на разбиране на концепциите
- (4) **Разгръщане** (Elaboration): приложение на новите концепции в нови области
- (5) **Оценка** (Evaluation): проверка на знанията

Учителят апелира към вече наличните познания на учениците и им помага да се заинтригуват от новата тематика чрез кратки занимания, които насърчават любопитството и демонстрират вече наличните знания. Заниманията трябва да изграждат връзки между минали и настоящи учебни ситуации, да разкриват вече познати концепции и да ориентират мисленето на учениците по посока на резултатите от текущите дейности.

Подходящ ли е методът IBL в религиозното образование? Обучението чрез проучване изисква учещият да се позовава на собствения си опит в миналото и съществуващите знания, за да открива нови факти, взаимоотношения и истини. Учениците взаимодействат със света, като изследват и манипулират предмети, борят се с въпроси и противоречия или провеждат експерименти. В резултат на това има по-голяма вероятност те да запаметят концепции и знания, до които са стигнали сами (за разлика от отговорите на учителя). Но ценен ли е такъв подход при преподаването на религиозни концепции? Защо е този интерес към изследователските методи? Преподаването на религия не е тривиална задача, особено поради изобилието от абстрактни и трудни за разбиране понятия. Учителите по религия често имат мисията да „преведат“ концепциите, за да ги направят по-понятни за умовете на учениците. За преподавателя остава предизвикателно да превърне концепциите в правила за поведение, а големите идеи в социален ред.

Поддържайки убеждението, че всеки вид образование може да се възползва от такива нови методологии, обучението чрез проучване може да бъде ефективна техника, дори когато се прилага в религиозното образование. За да отговорим на горните въпроси, можем да се върнем към похвата на 5E, приложен първоначално в преподаването на биология.

Необходимо ли е **Ангажирането** при преподаването на религията, както е при преподаването на науката? Отговорът е най-вероятно положителен, тъй като учениците учат по-ефективно, когато интересът им е предизвикан от занимателен и вълнуващ проблем. Кое играе ролята на “спусък” за интереса и кои теми могат да бъдат ефективни спусъци в преподаването на религия? Това може да бъде всичко, от обикновена дума, изображение, символ, кратък филм или конкретен жест, всичко, което може да стимулира любопитството на ученика към темата. Например, преди

да започнете дискусия за рая в християнството, исляма и юдаизма, може да покажете няколко подходящи изображения на тази тема, особено ренесансови картини и стари православни стенописи. По същия начин показването на две картини, изобразяващи Съдния ден, би могло да породии интереса на учениците по-ефективно от типичната традиционна лекция за разликите между католицизма и православното християнство. Снимки или кратки филми за жестокостите, причинени в името на религията, могат да предизвикат емоционална реакция и готовност за разговор за нуждата от уважение към всички религии. Научни илюстрации, като ехография на плода в утробата на майката или генетичните секвенции, биха могли да предизвикат интересни и ярки дискусии за абортите и генното инженерство или генната терапия. Часовете могат да започнат и чрез провокация на учениците с когнитивни конфликти, разобличаване на известни заблуди. Когнитивните конфликти могат да бъдат представени не само в науката, но и в теологията, тъй като учителят по религия също трябва да се справя с предубеждения или заблуди. Обикновено примери за конфликти, които биха могли да предизвикат интереса на ученика към теологичните концепции, са тези, свързани с доказване на грешка в някое от техните предишни вярвания (особено такива, свързани със стари суеверия и практики в противоречие с религиозните принципи) и тези, свързани с липсата на съгласуваност между думите и делата.

Втората стъпка, **Изследването**, е типична за науката. Но може ли да намери място и в религиозното образование? Въпреки че експериментирането е ключовият атрибут на науката, то не бива да се пренебрегва при преподаването на религия. В крайна сметка религията проправя пътя за духовното сближаване с Божественото и този път има нужда от ориентири, от своите крайъгълни камъни. За учениците четенето или слушането за Пътя не е достатъчно. Те трябва да експериментират сами, чрез молитва и медитация, чрез които постигат по-добро разбиране за собствения си път. Ако в науката учениците изследват реалността около себе си, в религията те преживяват и откриват собственото си духовно аз чрез молитва и медитация, както и чрез действие в реалния свят. В науката учителят дава на учениците образователни материали и ги насочва в експериментите и наблюденията; в религията учителят следва учениците в тяхното собствено търсене и ги насочва, когато срещнат препятствия. С правилни напътствия от възпитателя си учениците могат да открият истини, които винаги са били скрити в душата им. Подобни техники се използват в психоанализата и психотерапията, брачните консултации и различни ситуации на социални конфликти. Изследователският подход позволява на хората да видят истинския проблем и решението му, което всъщност се крие в тях самите. В крайна сметка от тях зависи да действат и да решат този проблем. Приемането на чужди мисли и норми за поведение не е лесно. Важно е да се разберат етапите, през които

преминават учениците по време на изследването си, че човекът трябва да се откаже от контрола върху личното и да се изложи на тези изпитания без да разчита на предпазни мрежи. В религиозното образование учениците трябва да се откажат от повече, като бъдат помолени да изоставят стария си ум и да бъдат отворени за откриване на нови истини.

В третата и четвъртата стъпка, **Обяснението и разгръщането**, учениците трябва да покажат, че разбират понятията, и след това да разширят употребата им в други контексти. В процеса на обучение те трябва не просто да възпроизвеждат знания. Те трябва да се отдадат на дълбокия смисъл на ученията. Един от начините да насочвате учениците през тези етапи е да ивъведете нови образи и/или притчи и да ги помолите да направят паралели с вече познатите. Например, когато се обсъждат религиозни символи vs. обекти на обожание, учителят може да даде допълнителни примери към първоначалните и да провери дали учениците могат да обяснят разликата и след това да разгърнат знанията си до съседни тематични области. Използвайки такива предизвикателства, преподавателите могат да се разсеят заблудите и предубежденията на учениците си, откривайки място за нов начин на мислене. Преподавателят по религия трябва да предизвика положителни реакции в съзнанието и душите на учениците си, така че те не само да разберат и възприемат новите концепции, но и да могат да ги развият допълнително. Голямо предизвикателство е за всеки учител по религия да превърне знанията в социална норма, която ученикът да възприеме за своя и в която да вярва, вместо само да изпълнява. Религията трябва да дава отговори на онези преживявания, които не могат да бъдат интерпретирани, да поражда силни, дълготрайни емоции, които се превръщат в морален кодекс на поведение в обществеността. Религията е „средство, което позволява на участниците да придадат форма и смисъл на своите преживявания”[1]. Това може да е стъпката на разгръщане на религиозното обучение, тъй като учениците са подтиквани да приложат новите придобити концепции в живота си, да формулират сами как искат да приложат идеите, които са възприели.

Последната стъпка, **Оценката**, се изисква от всеки формален образователен процес, тъй като позволява на инструктора да провери дали ученикът е придобил заложените компетенции. Следователно религиозното образование не може да направи изключение. Как трябва да се извърши тази оценка? В случая с религията демонстрирането на знания не е достатъчно. Очаква се ученикът да покаже състрадание и напредък по своя духовен път. Учениците трябва да бъдат оценявани за това, че стават по-добри хора, за прилагане на принципите, които са научили в клас, в ежедневието си.

В заключение, методът „обучение чрез проучване“ (IBL) може да се използва, за да се предизвика интерес и да се направи обучението по-приятно и по-ефективно не само в сферата на природните науки, но и в религиозното образование. Като интересен паралел, днес учащите - като рибарите в библейски времена – нямат нужда да им се даде риба и даполучат препитание за ден. Те трябва да се научат да ловят рибата сами, за да се хранят цял живот. Привеждането на хората в състояние на самостоятелна ангажираност с източника на знания е по-добър метод на преподаване както за науката, така и за религията. В крайна сметка религиозното образование отдавна използва някои методи за учене чрез изследване, тъй като притчите и символичните истории са в основата на богословското образование за всички религии.

2.4 Ролята на религиозното образование в средните училища срещу радикализацията, популизма и езика на омразата

В днешна Европа възраждането на екстремистката реторика може да подкопае демократичните ценности. Тийнейджърите, сега изграждащи своята идентичност и осмислящи се, са по-склонни да бъдат привлечени от радикални идеи и движения, тъй като са по-откликващи на различни влияния. Следователно образованието е ключ към постигане на **гражданско самосъзнание и социална кохезия**, водещо към напълно демократичен модел на европейско гражданство. Училищата са ключови институции за изграждане на устойчивост и предотвратяване на привличането на младежи към радикални идеологии и организации. Нещо повече, учителите често са сред първите, които забелязват възможни признаци на радикализация и са важни събеседници за засегнатите от тези процеси (т.е. самите младежи, техните роднини и приятели). Поемайки тази отговорност, учителите трябва да отделят нужното внимание на ключовите въпроси, които могат да допринесат за задълбочаване на процесите на радикализация, и да се конфронтират открито с тревогите и опасенията, които се експлоатират от радикалната религиозна пропаганда. Имайки това предвид, те трябва да се чувстват овластени да действат и да овластяват учениците.

Институциите за формално образование са ключови участници в предотвратяването на радикализацията, популизма и речта на омразата, тъй като те насърчават изграждането на споделени ценности и умения за **критично мислене** и помагат на учениците да развият основни житейски и социални компетенции, които са от

съществено значение за отстояване на активна гражданска позиция в демократичните общества (**широка превенция**). Възпитанието в демократични ценности и овластяването на младите хора да разбират и да навигират живота в плуралистичната социална среда е от решаващо значение за повишаване на устойчивостта срещу социалната поляризация и радикализация. И все пак училищата не само култивират комуникативните, когнитивните и поведенческите умения, необходими за демократичния живот; те също са места, където могат да се забележат ранни признаци на радикализация и където може рано да се реагира (**вторична превенция**). В много случаи учителите са първите, които осъзнават промените във външния вид, мисленето и поведението на учениците си и им предлагат съвети и подкрепа в търсенето им на ориентири. Овластяването на учителите като личности и на училищата като институции е предпоставка за овластяване на учениците срещу налагането на (насилствени) радикални идеологии и среди.

2.5 Значението на ролевите модели

В това отношение LIFE TWO възнамерява да наблегне на **значението на ролевите модели на общностно ниво**: учениците са силно привлечени от речта на омразата и радикалните позиции, тъй като повечето от тези популистки и ксенофобски идеи произтичат от религиозна омраза. Отговорите на тези въпроси, които проектът възнамерява да представи, се откриват в насърчаването на **религиозния диалог** като положителна основа на общите ценности. За да бъде този подход наистина ефективен, всяка общност трябва да има модели за подражание и това изглежда особено значимо в училищна среда. В образованието е общоприето, че **ролевите модели могат да оказват положително социално влияние върху намеренията на индивидите да възприемат добродетелно поведение**. Що се отнася до про-социалните отношения в училищната общност, има консенсус, че религиозният набор от ценности има положителен ефект върху социалните и емоционални умения.

В LIFE TWO концепцията **ролервите модели се считат за ключов елемент в борбата с омразата и популизма** и има особена нужда учителите и възрастните - по-специално родителите и познатият контекст – да играят основна роля за предотвратяване на радикализацията, популизма и речта на омразата. Дори процесът на радикализация да започне въпреки наличието на общи ценности в семействата, е много важно учениците да чувстват, че учителите и като цяло възрастните могат да ги призоват в действие. Въздействието на възрастните ролеви модели върху дадено поведение може да бъде обяснено чрез теорията за социално учене (Bandura, 1977), която твърди, че ученето се случва в социален контекст и следователно, както и ученето чрез пряк опит, може да се случва чрез наблюдение

на и взаимодействие с другите. В съответствие с това разбиране, в рамките на LIFE TWO ще бъдат идентифицирани ролеви модели сред хората, които играят определена роля в социалната общност и са считани за **положителни поведенчески модели, които да подкрепят учениците**, демонстрирайки нагледно как да живеем в общността и как да оценяваме критично посланията, идващи от ксенофобските организации. В местната общност ролевите модели обикновено са религиозни лидери, треньори, хора, участващи в социални дейности, както и други професионалисти, които са в чести контакти със семействата. Тези личности ще бъдат включени, за да подкрепят всяко училище или група от училища в преминаването през трите етапа на един прост процес, създаването на „КОД за позитивното мислене и позитивен подход към религиозните различия“:

- **учителите** ще участват в среща, която ще рамкира социалния контекст на религиозния диалог, демонстрирайки какъв може да бъде техният принос не само в дидактически аспект, но и в подкрепа на узряването на разбирането у учениците как ксенофобията и радикалният популизъм могат да застрашат техните човешки взаимоотношения и техния статус на граждани на ЕС;
- **учениците** ще се обединят в голяма група позитивни и критични мислители, които ще могат да разпространят идеите и посланията си, отпечатани на тениски и малки предмети;
- **членовете на общността** (треньори, религиозни лидери, професионалисти и др.) ще ангажират учениците с дейностите по проекта, като ги включват като доброволци за насърчване на религиозния диалог и взаимното разбирателство.

И накрая, проектът има за цел да популяризира **peer-to-peer подхода**: ученици, които не участват в речта на омразата или имат положителен социален образ като доброволци и поддръжници на другите, без да се влияят от тяхната културна или религиозна принадлежност, ще станат модели за подражание на своите връстници. По-специално, както бе споменато по-горе, някои представители на ученическата общност ще бъдат идентифицирани като „позитивни и критични мислители“ и ще бъдат идентифицирани посредством външни белези (символи, облекло) като членове на *социалния клуб за позитивно мислене*.

3. Заключителни бележки

Различните модели за религиозно образование, които в момента съществуват в Европа, различните дидактически похвати към преподаването на религия и изследванията в сферата на религиозното образование ясно показват, че в много държави за религията се мисли като за уникална или необичайна дисциплина. Това е

очевидно, въпреки че това, което Jean-Paul Willaime (2007) нарича „европеизация“ на предизвикателствата, а именно глобализацията, плурализацията и миграцията,. Издига предизвикателства пред различните модели за религиозно образование и идеи за национално и/или европейско гражданство, „културна идентичност и културно наследство“ и социална кохезия. Поради тези предизвикателства, транснационалните политически организации, преподавателите по религия, изследователите и учениците се обединяват около необходимостта да се преподава в училище за различни религии по нюансиран, плуралистичен и безпристрастен начин като част от или като допълнение към съществуващото религиозно образование.

Същевременно много политици и хора, ангажирани с религиозното образование, също твърдят, че то трябва да допринесе и за различни извън-академични цели и да включва някаква форма на **учене от религията/религиите** - в днешно време това е от решаващо значение, особено от критична, образователна, педагогическа и демократична гледна точка. По-специално, LIFE TWO моделът е в съответствие с възгледите на ключови мислители от сефарата на педагогиката и образованието като Benner, Biesta и Thomas Ziehe (2004), които твърдят, че **демократичните и плуралистични общества имат нужда от хора, които мислят критично** и имат способността да участват в демократични дискусии и процеси, водещи, в крайна сметка, до промяна на статуквото. Освен това консорциумът вярва, че училищата трябва да въвеждат непознати за учениците знания и методи на работа и да поставят предизвикателства пред онова, което те знаят и срещат в ежедневието си и в по-широките обществени кръгове. Това става още по-актуално днес, като се има предвид нарастващата обществена опозиция срещу научно обоснованото знание и приемането на профанното знание и субективното мнение като най-важни ориентири както в частните, така и в обществените въпроси.

В заключение, подходът LIFE TWO за религиозно образование, базиран на централната роля на “обучението чрез проучване“, е в съответствие с това мислене и може, както изтъкнаха изследователните от сферата на религиозните науки, да допринесе за развитието на съответните социални и граждански компетенции у бъдещите граждани (т.е. компетентности за аналитично и критично мислене и познания за религиите и обществото), които са силно необходими за насърчаване на толерантност към различието и зачитане на правата на човека, тъй като религиозният плурализъм е от ключово значение за постигане на **гражданско самосъзнание и социална кохезия**, и укрепване на ценностите, свързани с межкултурното образование.